

STRESZCZENIE

Jedną z wielu rodzajów działalności podejmowanych przez Kościół katolicki służących *salus animarum* jest działalność wychowawcza. Prowadzenie placówek oświatowych przez kościelne osoby prawne stanowi również istotny wkład w rozwój społeczeństwa. Podlegają one zarówno prawu kanonicznemu, jak i państwowemu. Na mocy norm Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku o uznaniu szkoły za katolicką decyduje fakt, iż jest ona kierowana przez kompetentną władzę kościelną, bądź przez kościelną osobę prawną. Natomiast w przypadku prowadzenia działalności wychowawczej przez inne podmioty, niezbędne jest uzyskanie formalnego dekretu uznającego szkołę za katolicką wydanego przez kompetentną władzę kościelną (kan. 803 § 1 KPK z 1983 roku).

Skupiając się jednak na rozwoju katolickiej działalności oświatowej szczególną uwagę zwraca ta kierowana przez instytuty zakonne. W wielu miejscach Polski spotkać się można z prowadzonymi od wieków przez instytuty zakonne placówkami. Większość instytutów zakonnych prowadzi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej szkoły, przedszkola czy żłobki, które wpisują się w kierunki wychowania młodego pokolenia. Zmiany ustrojowe i polityczne, które nastąpiły po 1989 roku pozwoliły instytutom zakonnym na powrót do edukacji, gdzie ich obszar działalności wychowawczej stał się wspólnotą dialogu wychowawczego między uczniem, nauczycielami, rodziną i Kościołem katolickim, dzięki przyjętej zasadzie autonomii i niezależności. Przestrzegając jej mogą skutecznie realizować przy współpracy z państwem polskim funkcje edukacyjne, zgodne z *patrimonium* instytutu. Współcześnie placówki wychowawcze instytutów zakonnych cieszą się zarówno popularnością, jak i uznaniem, bowiem są poszukiwane oraz chętnie wybierane przez rodziców czy uczniów, z głęboką nadzieją, iż właśnie w nich uniknie się nasilającego chaosu kulturowego, aksjologicznego oraz niewydolności wychowawczej szkoły publicznej, a ponadto, że zapewnią one jakość kształcenia na wysokim poziomie. Dlatego też, aby zachować właściwy sobie kierunek wychowawczy instytuty zakonne z

reguły koncentrują swoją działalność wokół charyzmatu przekazanego im przez założycieli. Realizacja nakreślonego u początków instytutu celu i rozwój charyzmatu instytutów zapewnia im uznanie ich słusznej autonomii.

W aspekcie prawnym autonomię instytutów życia konsekrowanego prowadzących działalność wychowawczą należy rozważać w kontekście wzajemnego poszanowania prawa państwowego oraz kościelnego. Dlatego też ten obszar ich życia regulowany jest nie tylko przez prawo kanoniczne i własne danego instytutu, ale także poprzez normy powszechnie obowiązujące. Korelacja ta jest oparta na zasadzie autonomii, która dla instytutów zakonnych prowadzących działalność oświatową stanowi prawo fundamentalne.

Cel i zakres autonomii i niezależności w ogóle, a także w odniesieniu do instytutów życia konsekrowanego są przedmiotem zainteresowania kanonistów, co zostało wyrażone w licznych artykułach, publikacjach, czy na konferencjach naukowych. Nie podejmują oni jednak problematyki autonomii instytutów zakonnych prowadzących działalność wychowawczą w sposób kompleksowy. Dlatego też pogłębienie tego zagadnienia w formie niniejszej dysertacji doktorskiej, oparte na analizie aktualnych przepisów prawa zarówno państwowego, międzynarodowego, jak i kanonicznego wydaje się być uzasadnione. Ustalenie sytuacji prawnej placówek prowadzonych przez instytuty życia konsekrowanego, a zwłaszcza instytuty zakonne wymagają szczegółowej analizy przepisów prawa oświatowego, jak również aktów normatywnych regulujących wzajemne stosunki Rzeczypospolitej Polskiej i Kościoła katolickiego.

Uwzględniając wymienioną literaturę w dysertacji doktorskiej omówiono również podstawowe dokumenty Kościoła katolickiego wskazujące na prawo Kościoła do prowadzenia działalności oświatowej, podkreślające specyfikę placówek prowadzonych przez instytuty życia konsekrowanego. Dlatego też podjęto próbę systematycznego ujęcia problemu autonomii instytutów zakonnych w prowadzonej przez nie działalności wychowawczej.

Treścią pierwszego rozdziału jest specyfika życia według rad ewangelicznych jako podstawy słusznej autonomii instytutów życia konsekrowanego. Nie można pominąć tej zasady, rozważając kwestie działalności wychowawczej w odniesieniu do instytutów zakonnych. Badanie działalności wychowawczej instytutów życia konsekrowanego pod względem historycznym pozwoliło przybliżyć, jak wiele form i metod pedagogicznych jest wciąż aktualnych i znajdują zastosowanie w czasach współczesnych. Przede wszystkim wskazany został przejaw autonomii i niezależności

instytutów w tym zakresie. Zakony bowiem stały się prekursorami wychowania, co wynikało ze szczególnej wrażliwości zakonników na miłość do bliźniego. Nie zawsze docenia się ten fakt w historii oświaty, gdy tymczasem jest on rzeczywisty i nie budzi żadnych wątpliwości. Stąd też geneza i rozwój działalności oświatowej podejmowanej przez instytuty życia konsekrowanego stał się przedmiotem rozważań w rozdziale drugim. Ponadto ta część dysertacji została dopełniona poprzez poszukiwania specyfiki działalności wychowawczej instytutów zakonnych ujawniające się w chrześcijańskich metodach nauczania z charakterystyczną dla nich autonomią i niezależnością. Przedstawione zostały również podmioty uprawnione do zakładania oraz prowadzenia katolickich placówek wychowawczych zarówno z perspektywy prawa polskiego, jak i kanonicznego.

Uprawnienie instytutów życia konsekrowanego do zakładania działalności wychowawczej ściśle wiąże się z prawem rodziców do religijnego wychowania dzieci, bowiem to oni są pierwszymi odpowiedzialnymi za wychowanie dziecka. Wprowadzeniem do tych zagadnień był rozdział trzeci, gdzie ukazana została godność ludzka, jako aksjologiczny fundament wszelkich praw i wolności. Omówione zostało prawo rodziców do wyboru placówki z uwzględnieniem autonomii i niezależności dziecka w tej materii. Podkreślono również rolę prawa wewnętrznego szkoły, zwłaszcza jej statutów i regulaminów, w których określony jest wyznaniowy charakter szkoły i inne szczególne wymagania stawiane w związku z tym rodzicom oraz uczniom. Przybliżone zostały zadania podmiotu prowadzącego tego typu działalność wychowawczą, a także rola państwa, która nie może ograniczać realizowanego przez instytuty w działalności wychowawczej *patrimonium*, bowiem zasada autonomii i niezależności w sferze zakładania i prowadzenia placówek oświatowych jest warunkiem zachowania ich tożsamości.

Wszystko to z kolei koreluje z prawem instytutu życia konsekrowanego prowadzącego działalność wychowawczą do zatrudniania nauczycieli podzielających system wartości danej placówki. Stąd też, problematyka statusu prawnego nauczyciela w placówce prowadzonej przez instytuty została omówiona w rozdziale czwartym. Ta kwestia zasługuje na szczególne uwzględnienie w niniejszej dysertacji, gdyż wpisuje się w szeroką dyskusję na temat zakresu dyskryminacji nauczycieli w dziedzinie zatrudnienia. Przedstawiona zostanie weryfikacja pracowników, jako przesłanka autonomii i niezależności instytutów poprzez ukazanie faktycznej sytuacji prawnej nauczycieli w momencie nawiązywania stosunku pracy, w czasie jego trwania, a także w

przypadku jego rozwiązania. Podkreślony zostanie również fakt, że kwalifikacje moralne stanowią rzeczywiste i decydujące wymagania zawodowe i tym samym nie da się ich wykluczyć z zasady autonomii i niezależności instytutów prowadzących działalność wychowawczą, ponieważ istotny wpływ na wychowanie mają nauczyciele, od których oczekuje się, aby byli dla wychowanków autorytetami, także w sferze wyznaniowej, która nieodłącznie związana jest ze specyfiką działalności wychowawczej danego instytutu życia konsekrowanego.

Z uwagi na aktualny stan wiedzy, a także niedawno znowelizowane przepisy Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku oraz polskiego prawa oświatowego – wydawało się czymś koniecznym podjęcie na nowo całościowego opracowania zagadnienia autonomii instytutów życia konsekrowanego w prowadzonej działalności wychowawczej. Stąd pojawił się zamysł tematu niniejszej rozprawy doktorskiej.